

Davranışsal Muhasebe Alanını İçeren Araştırmalara Yönelik Literatür Taraması¹

Seçkin GÖNEN
Prof. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü
Prof. , Dokuz Eylul University Faculty of Economics and Administrative Sciences
orcid.org/0000-0001-5962-7375
seckin.gonen@deu.edu.tr

Mithat RASGEN
Doktora Öğrencisi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
Postgraduate , Dokuz Eylul University Institute of Social Sciences
orcid.org/0000-0002-6186-4238
mithatrasgen@gmail.com

Öz

Davranışsal muhasebe, yatırımcıların karar verme sürecinde bilgi elde etmek amacıyla kullandıkları finansal tabloların dışında bilgi kullanıcılarının karakteristik yapılarına odaklanarak finansal bilgiler ile bireysel davranışların arasındaki ilişkiyi incelemektedir. Geleneksel muhasebe yöntemi ile işletmelerin hesapları rapor haline getirilirken davranışsal muhasebe ile kişilerin zihinsel hesapları kayıt altına alınmaya çalışılmaktadır. Dolayısıyla kişilerin mali işlemler hakkındaki değerlendirmeleri ve yatırım kararlarındaki sebepler ortaya çıkartılarak bilgi kullanıcılarının veya yatırımcıların sahip olduğu koşullara göre alacağı kararlar davranışsal muhasebe ile açıklanmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, davranışsal muhasebenin yatırımcı kararlarına olan etkisini içeren araştırmaları ortaya koyarak, aralarındaki benzerlik ve farklılıkları tespit etmektir. Bu bağlamda, çalışmada davranışsal muhasebe yapısını etkileyen faktörler bireysel motivasyon ile birlikte ele alınmakta ve davranışsal muhasebede kullanılan yaklaşımlara yer verilerek davranışsal muhasebenin yatırımcı kararları üzerindeki etkisine yönelik araştırmalar incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Davranışsal Muhasebe, Yatırım Kararları, Muhasebe Teorileri

Conceptual Framework About Effect of Behavioral Accounting on Investor Decisions

Abstract

Behavioral accounting examines the relationship between individual's behaviors and financial information by focusing on characteristic patterns of information users. It goes beyond information tool of financial statements for investors that are on the verge of taking decisions. By traditional accounting method accounts of enterprises are kept record, however by behavioral accounting minds of individuals are aimed to be kept record. Accordingly, personal evaluations of financial transactions are revealed as reasons for investment decisions and decisions varying in terms of conditions of information users are explained by behavioral accounting.

The aim of this study is to express studies covering effects of behavioral accounting to investor decisions and detecting similarities and differences amongst them. On this basis, factors influencing behavioral accounting's structure are taken in accordance with personal motivation and approaches used in behavioral accounting are covered to examine studies about the effects of behavioral accounting of investor decisions.

Keywords: Behavioral Accounting, Investment Decision, Accounting Theories

¹ Bu çalışma 6-8 Eylül tarihlerinde Selanik'te gerçekleştirilen 2. İktisadi ve İdari Bilimlerde Gelecek İçin Bilimsel İşbirliği 2017 Uluslararası Konferansı'nda sunulmuş ve geliştirilmiştir.

1.Giriş

Muhasebe; parayla ifade edilebilen mali nitelikteki işlemleri kaydederek işletmenin finansal bilgilerini karar alma sürecinde olan bilgi kullanıcılarına finansal tablo şeklinde aktaran bir bilim dalıdır. Bu bilgiyi üreten ve çeşitli amaçlar doğrultusunda analiz eden muhasebe meslek mensuplarının ise duygu ve düşünceleri, kişilik özellikleri ve toplumsal kültürleri ile inançları bilginin üretilmesi sırasında etkili olmaktadır. Davranışsal muhasebe olarak tanımlanan bu kavram, bilgi üreticisinin ve kullanıcısının bilişsel özellikleri üzerindeki muhasebe etkisini incelemektedir.

İki personelin uyguladıkları muhasebe politikalarına göre elde ettikleri çıktıkların farklı olması ya da aynı durumla karşılaşan yöneticilerin farklı kararlar alması, kişinin bilişsel özelliklerin karar aşamasında etkili bir faktör olduğunu kanıtlamaktadır. Davranışsal muhasebe, çeşitli teorilerden etkilenmiş ve muhasebe ile ilişkili taraflar arasında muhasebe dışı bir faktör oluşturmuştur.

2.Davranışsal Muhasebe

Bilgi teknolojilerine ve sosyal bilimlerde yaşanan gelişmeler muhasebe bilimini de önemli düzeyde etkilemiştir. Bunun sonucu olarak geleneksel muhasebe çeşitli değişimler yaşamış ve farklı alt dallara ayrılmıştır. Dolayısıyla yaşanan bu gelişmeler muhasebeyi değiştirmiş ve farklı yapılar halinde şekillendirmiştir. Önceleri sadece kayıt işleminden ibaret olduğu düşünülen geleneksel muhasebenin de kapsamı genişlemiştir. Bu genişlemenin en önemli çıktısı davranışsal muhasebenin oluşumudur. Davranışsal muhasebe kişilerin bir muhasebe olayıyla karşılaştıklarında sergiledikleri davranışlarını incelemektedir. Bu kavramın ortaya çıkması ise davranışsal iktisatın büyük bir yeri vardır. İktisatın temel varsayımı olan homo economicus, kıt kaynaklarla maksimum fayda elde etmeye çalışan insanları ifade etmektedir. Başka bir deyişle insan beklenen fayda teorisinin de temelini oluşturan rasyonel davranış varsayımına göre hareket etmektedir. Ancak tüm insanların rasyonel davranışlar gösterdiğinden bahsetmek mümkün değildir. Çünkü insan çevresiyle sürekli olarak etkileşim gösteren, belirli normlara ve inançlara sahip kendine özgü kişiliği bulunan canlı varlıklardır. Dolayısıyla insanla beklentilerin aksine rasyonel

yerine çoğu zaman irrasyonel davranış sergilemektedir (Marşap ve Gökten, 2016; 346).

Genel olarak muhasebe fonksiyonu sermaye piyasalarında çok önemli bir rol oynamaktadır. Çünkü işletmelerin faaliyetlerinin dönemsel olarak ekonomik sonuçlarını özetleyen mali tablolar, muhasebe sisteminin bir çıktısıdır. Dolayısıyla muhasebe sistemi, işletme faaliyetlerini tanımlamak, ölçmek, tablo haline getirmek ve paydaşlara ve diğer kullanıcılara ekonomik verinin iletilmesini sağlamaktadır.

Muhasebe bilgi sistemi ile bilgi alıcısı arasında ilişki iletişim süreci olarak adlandırılmaktadır. Bir bilgi sistemi açısından muhasebe bilgiyi kodlar ve gönderir, finansal raporun okuyucusu ise bir alıcı görevindedir. Ancak aynı uyarıyı alan tüm alıcıların aynı miktarda bilgiyi aldığı kesin değildir. Çeşitli araştırmalardan da görüleceği üzere benzer uyarıcıların tüm kodlayıcılar tarafından aynı şekilde kodlanmadığı açıklanmış, kazançlar ve maliyetler açısından farklılıklar olduğu tespit edilmiştir. Bu gerçekler göz önünde bulundurulduğunda davranış biliminin muhasebe üzerinde önemli etkilerinin olduğu görülmektedir. Örneğin amortisman ve diğer yönetim politikalarının farklılıklar göstermesi farklı alıcıların aynı sembol setinden farklı miktarda ve türde bilgi elde etmesine neden olmaktadır (Hofstedt ve Kinard, 1970; 54).

Küreselleşme ile birlikte muhasebe kayıtlarının farklı ülkelerdeki uygulamaları genel bir sorun haline dönüşmüş ve bu farklılıkların önüne geçebilmek için uluslararası düzeyde çeşitli standartlar belirlenmiştir. Uluslararası Muhasebe Standartları Kurulu'nun yapmış oldukları çalışmalar sonucunda finansal tabloların objektif olarak hazırlandığı varsayılmaktadır. Bu durum muhasebecilerin standartları uyguladıkları durumlarda finansal tabloların ülkeler arasında karşılaştırılabilir olduğunu göstermektedir. Ancak burada dikkat edilmesi gereken durum muhasebenin gelişim sürecinde davranışsal faktörlerin göz ardı edilmesidir. Davranışsal araştırmalar sadece yatırımcıların ve diğer paydaşların insani yönlerine odaklanmıştır. Oysa ki yatırımcılar ve sermaye piyasası katılımcıları tarafından ekonomik kararlar vermek için kullanılan bilgiler, muhasebe standartlarını yorumlayıp uygulayan profesyonel muhasebeciler tarafından hazırlanmaktadır. Dolayısıyla muhasebecinin kişisel özellikleri ve insani yapıları mali tabloları etkileyebilmektedir. (Hellmann, 2016; 39). Özellikle bilgi işleme davranışı, yargı kalitesi, kullanıcıların ve muhasebe bilgileri

sağlayıcılarının ortaya çıkardığı muhasebe problemleri ve karar verme becerileri davranışsal muhasebenin temelini oluşturmaktadır. (Kutluk, 2017; 191). Muhasebenin davranışsal yapısını etkileyen üç faktör aşağıdaki gibidir (Usul, 2007; 26-28);

- ❖ **Kültür;** bir toplumun sahip olduğu kültür yapısı, o ülkedeki muhasebe sisteminin oluşmasında önemli bir etkidir. Örgüt yapısını, davranışlarını, muhasebe çevresini ve muhasebe olgusunu bilişsel hareketler ile etkileyip muhasebe organizasyonunun oluşmasında doğrudan etkilidir.
- ❖ **İnanç;** Çocukluk dönemiyle başlayan öğrenme, düşünsel yapılar ile olaylar arasındaki neden sonuç ilişkisini kurmaktadır. Bu durum genelleştirilerek toplum yapısını oluşturmada ve daha sonra olaylar inançlara göre yorumlanmaktadır. Muhasebecilerin sahip olduğu bilgileri kullanarak karar alma mekanizmasını da etkileyen, öğrenme ve tecrübe ile birlikte oluşmuş inançlardır. Çünkü inançlar temel olarak önce çevreye, sonra yöntemlere hükmeder ve karar vermek için harekete geçer.
- ❖ **Politik yapı;** Bir ülkede oluşan muhasebe sistemi, ülkenin siyasi yapısı, yönetim biçimi, pazar yapısı ve diğer ülkelerle olan ticari ilişki seviyesi belirlemektedir. Dolayısıyla toplumun yaşadığı kültür, yönetim biçimini ve siyasi altyapıyı etkilemektedir. Dolaylı olarak muhasebe sistemi de bu yapı içinde kurulmaktadır.

3. Davranışsal Muhasebe İle İlişkilendirilen Teoriler

Davranışsal muhasebe bazı teoriler ile muhasebe bilgisini üreten ve muhasebe bilgisini kullanan tarafların davranışları ile muhasebe arasındaki ilişkiyi açıklayabilmektedir. Söz konusu teorilerin muhasebe ile ilişkisi aşağıda özetlenmiştir (Marşap ve Gökten, 2016; 349);

-Beklenti Teorisi

Muhasebe bilgisini üreten kişi, kayıtlarını objektif belgelere dayalı olarak gerçekleştirmektedir. Bununla birlikte Uluslararası Finansal Raporlama Standartları'na göre belirli işlemlerde muhasebe politikalarını ve tahminlerini belirlemekle yükümlüdür. Belirlenecek olan politika ve tahminlerde kişinin geçmiş tecrübeleri ve bilgi birikimleri kullanılmakta, bu

durum geleceğin değerlendirilmesinde muhasebeciyi motive eden temel etkenin kendi davranışları sonucundaki beklentilerden oluşmasına sebep olmaktadır.

-Eşitlik Teorisi

İşletmelerde eşitlik teorisinin girdileri çalışanın eğitim düzeyi, sahip olduğu yetenekler, çalışılan iş saatleri, harcanan emek şeklinde sıralanabilmektedir. Bununla birlikte çıktılar ise maaş, prim, itibar, terfi, tanınırlık şeklinde oluşmaktadır. Bu bağlamda fayda maliyet analizlerinin karar süreçlerine yansması ve nihai değerlendirme eşitlik teorisi çerçevesinde değişkenlik göstermektedir. Örneğin, işletmenin yürüttüğü faaliyetler sonucu gösterdiği performansın yüksek düzeyde karlılıkla raporlandığı varsayılmaktadır. Oluşan bu sonuca karşılık çalışanların işletmeden elde ettikleri fayda eşitlik teorisi çerçevesinde arzu edilebilir değil ise çalışanlarda motivasyon kaybı oluşacaktır.

-Amaç Teorisi

Muhasebe, amaç teorisi çerçevesinde, kişilerin davranışlarını şekillendiren unsurlardan birini oluşturmaktadır. Finansal raporların işletmenin genel durumu hakkında ortaya koyduğu bilgi akışı bilgi kullanıcılarının karar süreçlerinde etkin bir rol oynamaktadır. Dolayısıyla muhasebe, kişinin amaçları ile işletmenin amaçlarının örtüşüp örtüşmediğini ortaya koyan önemli bir unsur niteliğindedir ve paydaş davranışlarının şekillenmesinde temel rol oynar.

-Durumsallık Yaklaşımı

Durumsallık yaklaşımı insanların farklı koşullarda farklı davranışlar sergileyebileceğini ifade etmektedir. Konuya işletme ve muhasebe açısından bakıldığında işletmelerin içinde buldukları çevresel faktörler onların yönetim ve örgüt biçimlerini şekillendirmekte ve diğer çevre yapılarına göre farklılaştırmaktadır. Dolayısıyla çevreye uyum sağlayabilmek için hem örgüt, hem de birey değişime ayak uydurmak zorundadır.

-Vekalet Teorisi

İşletmeler yöneticiler, çalışanlar, yatırımcılar, borç verenler gibi çok sayıda farklı çıkar grubunu bünyesinde barındırmaktadır. Tüm bu grupların

birbirinden farklı istek ve amaçları bulunmaktadır. Bu nedenle de çıkarları çelişmektedir. Vekalet teorisinde paydaşlar arasındaki ilişki ele alınır.

Yukarıdaki özetlemeden de anlaşılacağı üzere kişilerin davranışlarını şekillendiren belirli durumlar teorilerle açıklanmaktadır. Dolayısıyla finansal raporlamanın belirli standartlara uyumlu olarak hazırlanmasında dahi muhasebecinin kültürel ve davranışsal özellikleri önem taşımaktadır.

4.Literatür Taraması

Davranışsal muhasebe alanıyla ilgili olarak gerçekleştirilen bilimsel çalışmalardan bazıları aşağıdaki gibidir:

Libby ve Luft (1993) muhasebe bilgi üretiminde karar performansının muhasebecinin yetenek, bilgi, motivasyon ile çevresel faktörlerden etkilendiğini, görev analizinde ve performansının belirlenmesinde bilişsel süreçlerin önemli katkılarının olduğunu vurgulamıştır.

Ackert vd. (1998) her biri altı oturumdan oluşan iki denemenin sonuçlarını rapor etmek üzere denetim oyunu tasarlayarak dava maliyetlerini tahmin etmede ortaya çıkan zorlukları araştırmıştır. Elde edilen sonuçlara göre kişilerin bilişsel sınırlamaları, dava maliyetlerinde beklenen toplam maliyetleri tahmin etmede olumsuz etkilemiş ve beklenenden çok daha yüksek dava maliyetleri tahmin edilmiştir.

Dearman ve Shields (2005), muhasebecilerin bilişsel süreçlerinde kullandıkları bir muhasebe yönteminde kesitsel veya zamansal farklılıklar yaşandığında önemli düzeyde uyumsuz davrandığı gözlemlenmiştir. Çalışmada katılımcılara iki farklı ürün maliyet sistemi tarafından ürün maliyeti sağlanmış ve fiyatlandırma kararı almaları istenmiş. Ürün maliyeti aynı olmasına rağmen katılımcılar farklı yöntemlerle gelen maliyetler için farklı fiyatlar çıkartmışlardır.

Kim ve Waller (2005) yaptıkları çalışmada denetçilerin vergi uyumu ile ilgili bir rapor deney elde etmişlerdir. Elde edilen sonuçlara göre sınırlı rasyonaliteye sahip denetçiler, mükelleflerin stratejileri hakkında bir inanca sahip oldukları ve vergi mükelleflerinin raporlama dışı gelirlerini sürekli olarak arttırdıklarını düşünmektedir.

Arnold vd. (2006) Avrupa Birliği'nin giderek artan bağımsızlığını ve şirketlerin operasyonel dağılımını göz önünde bulundurarak, bir ülkenin kültürünün bir başka ülkedeki davranış kurallarına uyumunu incelemiştir. Araştırmaya 8 Avrupa ülkesinden 294 kişi katılmış ve ahlaki algılamadaki kültürle farklılıkların muhasebe firmasına yapılan başvurularda etkili olduğu ve kişilerin belirsizlikten kaçınma, güç mesafesi gibi kültürel yapılarının istihdam seviyesini belirlediği tespit edilmiştir.

Chin ve Chi (2008) cinsiyet farkının muhasebe davranışlarına etkisini incelemiş ve genel olarak kadınların erkeklerden daha az risk alma ve daha etik davranma eğiliminde olduklarını belirlemişlerdir. Aynı rapor üzerinde çalışan bir erkek bir kadın denetçinin verdiği kararlarda, kadın çalışanlarının tahakkuk kayıtlarına daha dikkatli baktığı ve denetim görüşü bildirirken daha ihtiyatlı olduğu görülmektedir.

Chung vd. (2008) farklı bilişsel özelliklerin stok değerlendirme kararlarına etkisini araştırmışlardır. Elde edilen bulgularda belirsiz bir görevi yerine getirirken farklı bilişsel duyguların farklı mesleki yargılara sebep olduğu görülmektedir. 102 denetim çalışanı ile yapılan deneyde düşük duyguduruma sahip denetçilerin kısıtlı yargılara ulaştığı ve en düşük stok değerlemesini yaptığı tespit edilmiştir.

Dinç vd. (2010) muhasebe meslek mensuplarının mükellefleri ile olan davranışsal ilişkilerinin, meslek mensubunun kazanç düzeyine etkisini incelemişlerdir. Toplamda 2228 meslek mensubuna ulaşılmış ve anket yöntemi ile cevap alınmıştır. Elde edilen bulgularda mükellefler ile ilişkilerinde meslek mensuplarının davranış biçimleri ile kazanç düzeyleri arasında çok büyük bir seviyede ilişki bulunmamaktadır. Ancak hipotezler arasında 'muhasebe meslek mensuplarının işbirlikçi davranış biçimi, elde ettiği kazanç üzerinde etkilidir' hipotezi kabul edilmiştir.

Ateş vd. (2016) davranışsal muhasebe açısından muhasebe meslek mensuplarında duygusal zekayı ölçmüşlerdir. Muhasebe sürecinde rakamlarla uğraşan muhasebecilerin davranışsal ve duygusal durumlarının göz ardı edilmemesi gerektiğini savunmuş ve demografik özelliklerin duygusal zeka üzerindeki etkilerini araştırmışlardır. 235 kişiye yapılan anket sonucunda katılımcıların kendi duygularını değerlendirmede yüksek puan aldıkları tespit edilmiş ve mükelleflerle yaşanan sıkıntılar sırasında duygularını kontrol edebilmenin ve sakin kalabilmenin önemli olduğu vurgulanmıştır.

5.Sonuç

Küreselleşme ile birlikte değişen dünyada görünmez sınırlar büyük oranda kalkmış, ekonomik ve kültürel bir birleşim yaşanmaya başlamıştır. İşletmeler arasındaki etkileşim büyüdükçe farklılıklarda daha kolay bir şekilde ortaya çıkmaya başlamıştır. Dünya üzerinde her konuda olduğu gibi muhasebe alanında da standartlaşma çalışmaları hızla devam etmektedir. Buna rağmen hazırlanan finansal tablolarda çeşitli farklılıklar gözlenmektedir.

Sayısal veri kullanılarak yapılan kayıtlara rağmen farklılıkların bulunması muhasebenin farklı bir yönde incelenmesi gerektiğini ortaya çıkarmıştır. Davranışsal muhasebe olarak adlandırılan bu kavram, muhasebe ile bilişsel süreçlerin birleşiminden oluşmaktadır. Genel olarak bakıldığında finansal tablolardaki farklılıklara sebep olan temel etkenler; muhasebecinin davranışlarından ve muhasebe bilgisini kullananlar üzerindeki etkilerinden oluşmaktadır. Muhasebe bilgi sisteminin oluşmasında insan faktörünün bulunması nedeniyle muhasebe bilimi de yaşanan ekonomik, kültürel ve politik gelişimlerden etkilenmekte ve değişime uğramaktadır.

Sürekli olarak rasyonel davranışlar sergileyemeyen insan faktörü oldukça, karar alma sürecinde bulunan kişilerin veri olarak kullandıkları finansal tabloların hazırlanışında davranışsal farklılıklar bulunacaktır. Dolayısıyla benzer finansal performansa sahip iki işletmenin ya da farklı personel tarafından hazırlanacak aynı işletmenin verilerinden oluşan mali tabloların davranışsal etkiler sebebiyle aynı olması beklenmemektedir. Çünkü bu veriler muhasebenin her aşamasında sayısal verilerin yanında insan davranışlarının sonucunu da yansıtmaktadır.

Kaynakça

Ackert, F. Lucy, Ping Zhang ve Bryan K. Church, "Uncertain Litigation Cost and Seller Behavior: Evidence From an Auditing Game", *Advances in Accounting*, 18, 77-104.

Arnold, F. Donald, Richard A. Bernardi, Presha E. Neidermeyer ve Josef Schmee , "The Effect of Country and Culture on Perceptions of Appropriate Ethical Actions Prescribed by Codes of Conduct: A Western European Perspective Among Accountants", *Journal of Business Ethics*, 70, 327-340.

Ateş, Burcu Aslantaş, Gülbahar Çivi ve Mesut Öz, (2016), "Davranışsal Muhasebe Bağlamında Muhasebe Meslek Mensuplarında Duygusal Zeka", *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 16(31), 24-55.

Chin, Chen-Lung ve Hsin- Yi Chi, (2008), "Gender Differences in Audit Quality", *American Accounting Association Annual Meeting*.

Chung Janne O. Y., Jeffrey R. Cohen, and Gary S. Monroe (2008) The Effect of Moods on Auditors' Inventory Valuation Decisions. *Auditing: A Journal of Practice & Theory* 2008, 27(2), 137-159.

Dearman, T. David ve Michael D. Shields, (2005), 'Avoiding Accounting Fixation: Determinants of Cognitive Adaptation to Differences in Accounting Method', *Contemporary Accounting Research*, 22(2), 351-384.

Dinç, Engin, Hasan Abdioğlu ve Ahmet Büyükşalvarcı, (2010), "Muhasebe Meslek Mensuplarının Davranışsal Değişkenlerinin Kazanç Düzeyi Üzerindeki Etkisini Belirlemeye Yönelik Görgül Bir Araştırma", *Ege Akademik Bakış*, 10(4), 1154-1164.

Hellmann, Andreas, (2016), "The Role of Accounting in Behavioral Finance", *Journal of Behavioral and Experimental Finance*, 9, 39-42.

Hofstede, R. Thomas ve James C. Kinard, (1970), "A Strategy for Behavioral Accounting Research", *The Accounting Review*, 45(1), 38-54.

Kim, K. Chung ve William S. Waller, (2005), "A Behavioral Accounting Study of Strategic Interaction in a Tax Compliance Game", *Experimental Business Research*, 3, 35-56.

Kutluk, Filiz Angay, (2017) "Behavioral Accounting and Its Interactions", *Accounting and Corporate Reporting – Today and Tomorrow*.

Libby, R. ve Luft, J. (1993). "Determinants of judgment performance in accounting settings: Ability, knowledge, motivation, and environment", *Accounting, Organizations and Society*, 18(5), 425-450.

Marşap, Beyhan ve Pınar Okan Gökten, (2016), "Davranışsal Muhasebe: Kuramsal Yaklaşım", *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 8(4), 345-359.

Usul, Hayrettin, (2007), "*Davranışsal Muhasebe*", Asil Yayınları, Ankara.

